

УДК 316.754

Н. О. Камбур
здобувач кафедри гуманітарних наук
Харківської державної академії фізичної культури

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПОЛЕ ЯК ФАКТОР УПРАВЛІННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Модернізації освіти в умовах сучасних соціально-правових трансформацій беззаперечно, адже через освіту і завдяки їй людина отримує необхідні знання, формує світогляд і компетенції, осмислює пріоритети та цінності. Розвиток освіти для прогресу людини і суспільства все більш помітно утверджується як головна проблема сучасного глобалізованого світу і потребує філософської рефлексії щодо нормативно-правового поля у сфері управління поведінкою індивіда в освітньому середовищі. Утвердження нової «соціальної архітектури» несе з собою потребу забезпечення учасників освітніх процесів специфічним способом осягнення дійсності, яка все більше набуває динамічного і нелінійного характеру. Сучасне суспільство орієнтоване на людину, здатну до прийняття нестандартних, відповідальних рішень (відповідальних перед самою собою та перед суспільством), готову до самостійного пошуку та освоєння знань на засадах випереджальної, безперервної освіти та міжкультурного діалогу. У цьому контексті актуальним є потенціал сучасних гуманітарних та освітніх державних стратегій, зокрема стратегії реформування освіти в Україні до 2020 року.

Об'єктом нормативно-правового регулювання в освітньому середовищі виступає сама поведінка, дія суб'єктів, як правомірна, так і неправомірна, а також результат дії даних суб'єктів, у тому числі і вольова фактична поведінка молодих людей, реалізація їх прав і обов'язків. Правові норми регулюють питання взаємовідносин між суб'єктами у процесі освітньої і виховної діяльності і забезпечення функціонування закладів освіти, а також реалізації права на освіту.

Як свідчить аналіз ступеню наукового опрацювання даної теми, нормативно-правове поле як фактор управління освітнім середовищем висвітлюється фрагментарно, дослідники зосереджують увагу переважно на проблемі формування правової свідомості і правової культури, показуючи функціональну єдність права з нормами моралі. У більшості наукових праць правосвідомість визначається як сукупність поглядів, теорій, уявлень та почуттів людей щодо чинного і бажаного права та правопорядку. У теперішній час науковці приділяють значну увагу аналізу проблем правової свідомості, правової культури та правового інформування громадян (О. Волошенко, В. Головченко, Р. Ієрінга, К. Кавелін, Г. Климова, М. Ковалевський, О. Костенко, М. Костецький, С. Муромцев, В. Медведев, Є. Назаренко, Л. Петражицький, С. Сливка, В. Туманов, та ін.). Віддаючи належне проведеним науковим дослідженням, слід зазначити, що подальшого вивчення потребують питання філософсько-освітньої рефлексії стосовно управлінсько-правової складової освіти та її функціонального потенціалу, що впливає на формування пріоритетів у відповідних навчальних та виховних практиках.

Метою статті є визначення філософсько-концептуальних основ нормативно-правового поля як фактору управління і соціально-дисциплінуючої системи в освітньому середовищі.

Суперечності суспільної практики значно загострили проблему взаємної адаптації освіти і суспільства, а тому без розв'язання суперечностей між реальним станом освіти та суспільними вимогами до неї, не варто сподіватися на прогресивний поступ людства загалом. Особливою гострото модернізація освіти набуває у сучасній Україні, яка має з гідністю увійти до світового освітнього простору, забезпечити високу якість освіти своїх громадян. Сьогодні існує нагальна необхідність у ревізії принципів мислення, організації, управління та зміни

поведінкових патернів в освітній діяльності, оскільки від результатів їхнього обґрунтованого оновлення залежить те, наскільки продуктивними будуть модернізаційні процеси в освіті. Формується інтегральна синтетична єдність знання і поведінкових патернів у вирішенні соціально-правових проблем, де управлінсько-правова складова використовується як інструментальне знання для здійснення соціально-виховної експертизи в освітньому середовищі.

У сучасних умовах за допомогою експертного знання вирішуються проблемні ситуації практично в усіх сферах людської діяльності, у тому числі у сфері управління, науки і освіти, тобто у людини з'являється потреба в оволодінні інструментальним знанням особливого типу, коли відбувається своєрідне поєднання фундаментального формалізованого знання з необхідністю його практичного спрямування. Для того, щоб проєктувати вплив вищої освіти на інші сфери суспільного життя, потрібно «вийти за її межі», оглянувши ситуацію з точки зору незалежного спостерігача, у тій мірі, в якій це можливо. Такою нагодою для науковця є філософсько-освітня рефлексія, що все впевненіше почуває себе серед інших незалежних засобів осягнення освітньої дійсності, зокрема, педагогічні, психологічні та правові науки. Сучасний філософсько-освітній дискурс демонструє тенденцію до розширення дисциплінарних меж. Освіта – це серце суспільства, а тому ключова роль належить саме нормативно-правовому полю як соціальному фундаменту в організації і функціонуванні освітнього середовища.

Освітні правовідносини – це суспільно-інституціональні відносини, які виникають у сфері взаємоузгодженості діяльності суспільства з освітнім середовищем, врегульовані правовими нормами. Основними методами регулювання освітніх правовідносин є адміністративний метод правового регулювання. За змістом, правові норми поділяють на: норми-принципи, норми-правила, норми-пріоритети. Норми-принципи у собі закріплюють основні стартові етапи функціонування освітнього середовища. Норми-пріоритети встановлюють головні переваги у функціонуванні соціального інституту освіти в інтересах людини з метою професійної підготовки фахівців та виховання особистості. Норми-правила – це третя категорія освітніх норм. Такі норми містять спеціальні освітньо-виховні вимоги-імперативи, які застосовуються до конкретної сфери освітньо-виховного процесу.

М. Вебер підкреслював різницю між соціологічним розумінням права і його юридичним трактуванням [1]. І якщо у першому випадку розуміється скоріше суб'єктивний сенс юридичних настанов, які у нього вкладає індивід, то у другому право виступає єдиною можливим нормативно-об'єктивним змістом. За юридичною формою не помічаються, як зазначає це В. Глазирін [3], її певні фактичні підстави, реальні соціальні процеси, а соціологічний підхід до права пов'язаний не з нормативно-догматичною, а з емпіричною наукою, що розглядає поведінку людей. Правові норми у процесі освітньо-виховної діяльності наділяють всіх суб'єктів більш конкретними правилами поведінки. Відповідно до цих повноважень, суб'єкти освітньо-виховної діяльності і реалізують свої професійні обов'язки у відповідному правовому полі, які включають визначені патерни поведінки. Вибір варіанту поведінки у процесі реалізації своїх прав і відповідно виконання обов'язків прописано у конституційному праві. При цьому не всі можливі варіанти поведінки можуть бути і повинні бути передбачені правом.

У поведінці суб'єктів освітньої діяльності у рамках нормативно-правового підходу виділяється їх матеріальний і юридичний зміст. Матеріальний зміст поведінки суб'єктів освітнього процесу кріється у реальній, тобто фактичній поведінці суб'єктів даних правових відносин. Тут виявляються особливості поведінки молоді як окремої спільноти у процесі освітньої діяльності. Матеріальний зміст, на відміну від юридичного змісту, у кожному конкретному випадку розрізняється за своїм соціальним наповненням і за характером, і за структурою поведінки суб'єктів освітнього процесу. При цьому під юридичним змістом поведінки суб'єктів освітньої діяльності мається на увазі правовий аспект, тобто те, що належить до правових законів й обов'язків суб'єктів цих відносин. Право для індивіда це не щось закріплене нормативно, це скоріше суб'єктивно зрозумілий сенс, здатний проявлятися як спонукальний до дії мотив [1].

У М. Вебера таке праворозуміння індивіда розкривається не через матеріальну юрисдикцію (право), а через формально-раціональне його усвідомлення. Юридичні обов'язки, основними адресатами яких в управлінсько-правовій частині освіти є керівники різних підрозділів освітнього закладу, вчена рада, наглядова рада, студентське самоврядування виступають як міра належної поведінки, дії особи, на яку покладено цей обов'язок. У конституційно закріплених основних правах і обов'язках індивіда в освітньому процесі узагальнені ті найбільш концентровано виражені вимоги, у виконанні яких проявляється відповідальність особистості перед суспільством, громадянина перед державою, належне ставлення громадянина до державних та громадських інтересів, активне включення його в охорону цих інтересів. Відповідальність за недотримання громадянином конституційних обов'язків залежить від характеру порушення, сфери відносин, до яких вони відносяться.

Чинне законодавство передбачає диференційовану систему заходів щодо відповідальності. У зв'язку з цим постає питання про права та обов'язки громадянина стосовно проблеми реалізації свого права на освіту. Там, де застосовуються насильницькі методи, що базуються на владному адміністративному тиску в управлінні, втрачається справжнє управління поведінкою людини. На нашу думку, наявність норм, закріплених у деяких державних документах характеризує рівень правової культури і у певному сенсі частковий відхід від демократичних принципів конституювання суспільних відносин і управління ними. Коли молода людина для висловлення власної думки усвідомлено керується у своїх діях певними юридично закріпленими правилами і нормами, нормативними процедурами, вважаючи їх обов'язковими, тоді можна говорити про соціально значущу міру їх фактичного впливу на дану людину і конкретну соціальну групу.

Значущість правового порядку, як зазначає В. Глазирін, визначається визнанням індивідами норм права і орієнтації на них у своїй поведінці [3]. Нормативно значущі істини перетворюються у значущі конвенційні думки, коли вони стають об'єктом рефлексії.

Існують загальні методи правового регулювання: дозвіл, приписи і заборона, які характерні для всіх галузей і підгалузей права, але в окремо взятій галузі права вони мають свої особливості. У конституційному праві нормативні приписи подаються у вигляді формулювання окремих правил певної поведінки, усі названі три основи, тобто дозволені поведінка є і її приписом, а заборона виглядає не як формально імперативне правило (заборонено), а як неможливість іншої поведінки. Відомо, що М. Вебер, виділяючи три типи панування, підкреслював, що тільки третє, «легальне», він пов'язує з сучасними європейськими товариствами і, що важливо у рамках даної проблематики, – «керовані» у державі з легальним типом панування є вільні громадяни, зобов'язані підкорятися праву, а не піддані, зобов'язані підкорятися правителю, який використовує це право [1]. Право у даному випадку М. Вебер трактує як комплекс абстрактних законів, а дієвість права, на його

думку, полягає у застосуванні абстрактних законів до конкретних випадків.

У нормативно-правовому підході поведінка суб'єкта підпорядковується прийнятим у суспільстві правилам, оформленим у вигляді законів. Виходить, що через проблеми підпорядкування людині – суб'єкту управління – тут ми виходимо на проблему підпорядкування правилу. Підпорядкування закону створює можливість і є предпосиланням раціонального втручання у перебіг освітніх процесів, тобто фактично управління. Тут виявляється координуюча функція управління, яка впорядковує відносини суб'єктів в освітньому процесі. М. Вебер також вказує у теорії бюрократії на першорядне значення закріплених письмово норм, розпоряджень, інструкцій, що регулюють діяльність «бюрократії» при реалізації нею функцій управління. Правові норми виступають певною моделлю поведінки людини, в яких даються загальні, типові його варіанти, що сприяють устанавленню єдиного порядку в суспільстві. Їх реалізація забезпечується з боку індивіда певною мірою правової культури, а з боку інших основних суб'єктів правовідносин, у тому числі і примусовими державними заходами.

Як зазначає М.В. Рубцова, керованість є властивість єдності, оскільки всі люди мають керовану поведінку [5]. Таким чином, законодавство, що з цього впливає, має загальний характер застосування. Однак критерії управління і керованості не такі прості й однозначні. Цілеспрямована свідомо діяльність людей в управлінні об'єктами природи перейшла дозволени межі керованості і привела у певному сенсі до плачевного стану самого цього об'єкта. Процес управління суспільними явищами ще більше далекий від повного теоретичного осмислення.

Як підкреслює А.В. Тихонов [6, с. 20], природні та соціальні об'єкти здатні до самоорганізації і саморуйнування, а до самопроекування і свідомої побудови своєї «другої природи» здатне тільки людське суспільство. Тільки у ньому виникає управління як проект належного стану процесу і як система раціонально продуманих заходів з досягнення цього належного стану, що об'єднує різних людей в єдине суспільство. І саме у цьому відношенні сутність управління поведінкою індивіда з точки зору нормативно-правового підходу виражається у чіткій регламентації всього управлінського процесу і всієї системи права у правовій державі. Правове регулювання в освітньому середовищі впливає на функціонування всіх його структур, формує соціально прийнятні патерни поведінки молоді, обумовлені правовими нормами. Людина, окрім того, що у процесі навчання отримує загально теоретичні і конкретні професійні знання та вміння, живе у суспільстві, у колективі, а тому має володіти якостями людськими – комунікативними, моральними, духовними тощо. Як громадянин держави, професіонал має формувати у собі громадянські якості, в основі яких знаходиться правава культура.

Нормативно-правовий вплив на фактичну поведінку суб'єктів, у тому числі молоді, не може бути самоціллю – воно повинно бути лише засобом досягнення оптимального результату в їх же інтересах, а у підсумку і всього суспільства. Як показує практичний досвід, ніякі створені і законодавчо закріплені правила громадської поведінки не будуть сприяти самі по собі належній керованості суспільними інститутами.

У процесі реформування освіти в Україні, стоїть завдання щодо оптимізації участі держави в управлінні освітніми інститутами, доцільності максимально використати можливості нормативно-правового поля у функціонуванні освітнього середовища. Це певною мірою сприяє формуванню мінімального переліку принципів права, достатніх для ефективного правової реалізації суб'єкта освітнього процесу. Водночас така імплементація істотно позначається і на правовій свідомості, яка повинна ґрунтуватися на вимогах правового законодавства, загальнолюдських цінностях, історичному досвіді, правових і культурних надбаннях, що є основою підготовки суб'єктів освітнього процесу до сприй-

няття нових норм і цінностей у сфері освіти, котрі з'являються у процесі управлінсько-правового реформування.

У контексті гармонійного формування суб'єкта освітнього середовища нормативно-правове поле набуває виняткового значення як необхідний чинник у системі управління і формування патернів поведінки, правового виховання та підвищення рівня правової культури суспільства у цілому. Усвідомлення того, що право і моральні норми можуть існувати як окремо, так і бути взаємопов'язаними між собою, повинно забезпечувати певний виховний ефект. Процес дослідження нормативно-правової проблематики підтвердив взаємозв'язок і взаємообумовленість вирішуваних наукових завдань, водночас засвідчив також позитивний вплив на право, підтвердивши його гуманістичну природу. Важливим елементом людських стосунків в освітньому середовищі є духовна константа як одна з основних складових буття людини, у якій поєднується аналітичне осмислення і оцінювання найтипівіших сторін правової реальності.

Інституціональна форма освіти знаходиться на перехресті множини філософських смислів як на рівні нормативно-правового стану суспільства, так і на рівні сукупності соціальних практик, культурного дискурсу і філософської рефлексії. Сучасну ситуацію у сегменті освіти неможливо зрозуміти без аналізу поєднання соціокультурних процесів і нормативно-правової бази освітньої системи, яка виступає фактором та інструментом управлінського впливу, спрямованим на фактичну поведінку суб'єктів в освітньому середовищі, в основі якого закладені не лише освітні, але і культурно-виховні підтексти.

Література

1. Вебер М. Традиционное, харизматическое, легальное / М. Вебер // Избранное. Образ общества : пер. с нем. – М. : Юрист, 1994. – 702 с.
2. Горбунова Л. С. Роль правової освіти в утвердженні верховенства права / Л. С. Горбунова // Право України. – 2006. – № 4. – С. 154–159
3. Глазырин В. А. Определение права в социологии Макса Вебера / В. А. Глазырин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – № 3. – С. 59–70.
4. Домбровский С. В. Мораль і право як специфічні форми людської свідомості / С. В. Домбровский // Філософська думка. – 2003. – № 5. – С. 92–101.
5. Рубцова М. В. Социологическая теория управляемости : [монография] / М. В. Рубцова. – СПб : Книжный Дом, 2010. – 182 с.
6. Тихонов А. В. Человеческий тип регуляции в природе и обществе / А. В. Тихонов // Социология управления. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Канон+, 2007. – С. 18–22.
7. Ярошевська Т. Правова освіта для студентів вищих технічних навчальних закладів / Т. Ярошевська // Право України. – № 5. – С. 149–153.

Анотація

Камбур Н. О. Нормативно-правове поле як фактор управління в освітньому середовищі. – Стаття.

У статті обґрунтовуються філософсько-концептуальні основи нормативно-правового поля як фактору управління у сучасному освітньому середовищі. Аналізуються можливості координуючої функції управління у нормативно-правовому регулюванні поведінки індивіда в освітньому середовищі. Показано, що правове регулювання в освітньому середовищі впливає на функціонування всіх його структур, формує соціально прийнятні патерни поведінки, обумовлені правовими нормами. Виділені норми-принципи, норми-пріоритети і норми-правила та з'ясована їх специфіка у сучасному освітньо-виховному процесі.

Ключові слова: нормативно-правове поле, освітнє середовище, поведінка, регулювання, управління, право, обов'язок.

Аннотация

Камбур Н. А. Нормативно-правовое поле как фактор управления в образовательной среде. – Статья.

В статье обосновываются философско-концептуальные основы нормативно-правового поля как фактора управления в современной образовательной среде. Анализируются возможности координирующей функции управления в нормативно-правовом регулировании поведения индивида в образовательной среде. Показано, что правовое регулирование в образовательной среде влияет на функционирование всех его структур, формирует социально приемлемые паттерны поведения, обусловленные правовыми нормами. Выделены нормы-принципы, нормы-приоритеты и нормы-правила и выяснена их специфика в современном образовательно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: нормативно-правовое поле, образовательная среда, поведение, регулирования, управления, право, обязанность.

Summary

Kambur N. A. Normative-legal field as a factor of management in the educational environment. – Article.

Philosophical and conceptual basis of the normative legal field as a management factor in the modern educational environment is substantiated in the article. The possibilities of coordinating function of management in the normative and legal regulation of the individual's behavior in the educational environment are analyzed. It is shown that legal regulation in the educational environment influences the functioning of all its structures, forms socially acceptable patterns of behavior, determined by legal norms. Norms-principles, norms-priorities and norms-rules are singled out and their specificity in modern educational process is explored.

Key words: normative-legal field, educational environment, behavior, regulation, management, law, duty.